

Vertimai

Gottfried Wilhelm Leibniz

RINKTINIAI METAFIZINIAI TEKSTAI (1683–1690)*

292. Apie proto ir kūno prigimtį
[1683 vasara – 1685/86 žiema]

*Apie proto ir kūno prigimtį*¹

Tik tos sielos yra protai, kurioms dera pačių savęs pažinimas arba sąmonė. Tik jos yra tinkamos apdovanoti ir bausti, ir jas vienas reikia laikyti valstybės, kurios karalius yra Dievas, pilietėmis. Taip pat tarp protų yra laimingi tik tie, kuriems yra duotas Dievo pažinimas. Viena yra suvokti, o kita – suvokti, kad suvokti, arba atsimiti. Pripažįstu, kad laukiniai gyvūnai turi suvokimą arba patyrimą to, kas vyksta, pripažįstu ir vaizduotę, išliekančią nykstant pojūčiui, o todėl ir sugrįžimą prie ankstesnių vaizdinių, jei koks nors naujas išpūdis, panašus į prieš tai buvusių, suteikia progą; tačiau nepripažįstu, kad jie turi tokią sąmonę, kad pateikus kokią nors mintį suvoktų, jog ji ar kita panaši mintis jiems jau buvo kilusi. Todėl savivoka, atmintis arba sąmonė priklauso protams. Tiksliai kalbant, savivoka yra artimiausio prieš tai buvusio mąstymo atsiminimas. Savęs pačių suvokime glūdi mums suteiktas dieviškasis paveikslas. Nemanau, kad koks nors laukinis gyvūnas yra išlavinęs šią galią, kurią patiriu savyje, kai imu mąstyti, jog aš dabar mąstau, ir sykiu gėrėtis, ir neper-

292. De natura mentis et corporis [Sommer 1683 bis Winter 1685/86 (?)]

*De natura Mentis et corporis*⁸

Illae solae animae sunt Mentis in quas cadit cognitio sui ipsius seu conscientia. Hae solae praemiorum poenarumque sunt capaces, et solae habendae sunt pro civibus ejus Reipublicae cujus Rex est Deus. Ex mentibus autem eae solae felices sunt, quibus datur cognitio Dei. Aliud est percipere, aliud percipere quod perceperis, seu meminisse. In brutis itaque perceptionem agnosco sive sensum eorum quae fiunt, agnosco et imaginationem, sensu cessante manentem, et ideo recursum priorum imaginum, si qua nova imago uni priorum similis occasionem praebeat; sed non agnosco in illis conscientiam, ut scilicet oblata quadam cogitatione percipiant eam vel aliam similem, jam sibi affuisse. Reflexio itaque seu memoria vel conscientia, mentium propria est. Reflexio proprie est memoria cogitationis proxime praecedentis. In sui ipsius perceptione consistit imago divina nobis indita. Non puto ab ullo bruto exerceri illam vim quam in me experior cum volo ut cogitem me nunc cogitare, et hoc ipsum admirer, et continue in me replicem, nullo

* Už vertingus komentarus ir bendradarbiavimą vertėjas dėkoja moksliniam redaktoriui Mindaugui Strockiui.

¹ Antraštėse esantys pavadinimai buvo priskirti Leibnizo raštų redaktorių. Jeigu pavadinimas pasirodo ir tekste, jis buvo užrašytas paties Leibnizo. Išnašose – vertėjo pastabos.

traukiamai į save atsigręžti, neišiterpiant jokio ženklo reikmei, t. y. vien tiesioginiu suvokimu, kai tuo pat metu valingai išblaškome nuo to mąstymo atitraukiančius vaizdus (*Paraštėje*: Atrodo, kad mąstymas, priešingai nei suvokimas, yra apie kokį nors aiškų teiginį). Net jei būtų įsivaizduojama, kad pašalinus organus mūsų protas kurį laiką tikrai nieko naujo nesuvoktų ir tik miegotų arba suvoktų naujus dalykus, kurie neturi tokio ryšio su prieš tai buvusiais, kad jiems trunkant neatsimintume ankstesnio dalyko būsenos, vis tiek jei kada nors po daugelio milijonų metų (juk baigtinis laiko tarpas amžinybėje yra tarsi niekas ir ar tūkstantį, ar vienerius metus miegoti yra tas pat) atsinaujintų būseną, atitinkama tai, kuri kažkada buvo (beveik tokia pati, kaip prieš tai buvusi, tik, žinoma, nesujungta atminties), tuomet atsinaujintų ir prieš tai buvusių dalykų atmintis. Laukiniai gyvūnai neturi jokio aiškaus pažinimo?

Jei įsivaizduotume, kad koks nors gyvūnas, panašus į drugelį, atsiranda iš vikšro ir prieš tai, kai tapo vikšru, vėlgi atsirado iš kito dar mažesnio [gyvūno], ir taip vis toliau atgal iki pasaulio pradžios, kai sugrįžtama iki pat kirmėlaitės arba kokio nors neapčiuopiamo gyvūnėlio (žinoma, nekalbu apie tuos vikšrus, kurie atsitiktinai (*per accidens*) susiformuoja iš organų), tuomet, visada ir visuose išliekant tai pačiai sielai, šiame gyvūne vyks ne metempsichozė, bet metasomatozė, arba pavidalo pasikeitimas, ir bus ne tik visada ta pati siela, bet visada ir ta pati kūniškoji substancija. Šis gyvūnas taip pat galės net ir po nesuskaičiuojamų pasikeitimų kada nors grįžti prie ankstesnės [stadijos] tęsimo ir didybės bei tobulumo. Be to, tikėtina, kad visa tai yra taip sutvarkyta, jog geriau būti negali. Pasikeitimų metu atsigaunantys organai tam tikru būdu jau būna atsiradę. Problema: ar visi tos pačios rūšies gyvūnai sugrįžtant paverčiami į tą pačią rūšį. Sveikai mąstant, drugeliai neatsirastų iš sudegintų vikšrų.

signi alicujus usu interveniente sed intima quadam perceptione, ubi vim simul nobis facimus imagines ab ea cogitatione avocantes amoliendo (*Am Rande*: Cogitatio videtur esse circa aliquam distinctam propositionem, secus perceptio). Etiam si fingeretur dissolutis membris Mentem nostram aliquandiu nova valde distincta non percipere, sed dormire, vel etiam nova percipere quae cum prioribus nullam habeant connexionem, ita ut illis durantibus non recordetur prioris status; tamen si quando post multos annorum milliones (nam intervallum finitum in aeternitate pro nullo est, et mille annis aut uno dormiisse perinde est) rediret status congruus ei qui aliquando fuit (proxime praecedenti tamen quippe diverso memoria non connexus), et praecedentium memoria rediret. Nullane in bruto cognitio distincta?

Si fingamus animal aliquod instar papilionis ex verme factum, et antequam talis fieret vermis rursus ex alio forte adhuc minore factum, et ita porro retro, usque ad initium mundi, et ubi extinguitur rursus in vermiculum, vel aliquod animalculum insensibile redigi (neque enim de his vermibus loquor, qui per accidens ex membris oriuntur), anima semper in omnibus eadem manente, non erit quidem sola Metempsychosis in hoc animali, sed etiam Metasomatosi seu transformatio eritque non tantum eadem semper anima, sed et eadem semper substantia corporea. Poterit autem hoc animal post innumerabiles transformationes aliquando rursus redire ad prioris continuationem atque exaltationem seu perfectionem. Et credibile est ita esse ordinata haec omnia ut pulchrius id fieri non possit. In transformationibus quodammodo membra exurgentia jam affuerunt. Quaestio: an omnia animalia ejusdem speciei extinctione in eandem speciem transferentur. Sane ex erucis combustis non fierent papilioes.

293. Dievas nėra pasaulio siela

[1683 vasara – 1685/86 žiema]

Tai, kad Dievas nėra pasaulio siela, galima parodyti tiek jei pasaulis yra baigtinis, tiek jei jis yra begalinis. Jei pasaulis yra baigtinis, tuomet aišku, kad negalima sakyti, jog Dievas, kuris yra begalinis, yra pasaulio siela; jei manoma, kad pasaulis yra begalinis, tuomet jis nėra vienas esinys arba savaimė vientisas (*unum per se*) kūnas (kitoje vietoje jau yra parodyta, jog skaičiaus arba dydžio begalybė nėra nei vientisa, nei sudaranti visumą. Tik tobulybės begalybė yra vientisa ir sudaranti visumą). Taigi neįmanoma mąstyti, kad jis turi sielą. Reikia suprasti, kad begalinis pasaulis yra ne daugiau vientisas ir sudarantis visumą nei begalinis skaičius, kurį nesant nei vientisą, nei sudarantį visumą, parodė Galilėjus².

Yra ir daugiau argumentų, kaip šis, jog Dievas yra nuolatinis pasaulio kūrėjas, o siela savo kūno kūrėja nėra.

294. Nuolatos suvokiame savo kūną

[1683 vasara – 1685/86 žiema]

Valingi judėjimai nuo natūralių skiriasi tik iš pažiūros – kūne nieko nevyksta, ko nesuvoktų siela, nors ji ir neatkreipia dėmesio, nebent į naujus ir išsiskiriančius dalykus. Tačiau ir naujovės siela kūne ne iš karto pajustų, jei prieš tai nebūtų įpratusi. Nuolatos suvokiame savo kūną, t. y. kažką neaiškaus iš visų jame pačiame vykstančių judėjimų – taip, kaip tuomet, kai girdime jūros ošimą, nors neatskiriame pavienių bangų veikimo. Kiekvieną kartą, kai kūnas seka mūsų valią, reikia žinoti, kad vyksta ir vaizduotės judesys, atitinkantis sielos sprendimą, ir jis yra veiksmo užuomazga.

² Žr. Galilėjaus *Discorsi e dimostrazioni matematiche, intorno à due nuove scienze* (1638) pirmą samprotavimų dieną ir Leibnizo rašinį, skirtą Jeanui Gallois, *Accessum ad arithmetica infinitorum* (1672).

293. Deum non esse mundi animam

[Sommer 1683 bis Winter 1685/86 (?)]

Deum non esse mundi animam, demonstrari potest, vel enim mundus est finitus vel infinitus. Si finitus est mundus, utique Deus qui infinitus est, Mundi anima dici non potest; sin mundus infinitus ponatur, non est Ens unum seu unum per se corpus (quemadmodum alias demonstratum est infinitum numero et magnitudine neque esse unum neque esse totum; sed tantum infinitum perfectione unum et totum esse). Itaque nulla ejus intelligi potest anima. Mundus scilicet infinitus non magis est Unum et Totum, quam Numerus infinitus, quem neque unum neque totum esse demonstravit Galilaeus.

Sunt et alia argumenta quale illud est, quod Deus est productor mundi continuus, Anima autem corporis sui productrix non est.

294. Semper corpus nostrum percipimus

[Sommer 1683 bis Winter 1685/86 (?)]

Motus voluntarii a naturalibus sola apparentia differunt; nec quicquam in corpore fit non percipiente anima; etsi non attendat, nisi novis quae se distinguunt. Sed nec novitates statim in corpore sentiret anima, nisi antea etiam solita sentiret. Semper corpus nostrum percipimus, id est confusum aliquid ex omnibus motibus in ipso; ut cum audimus sonitum maris, etsi singulorum fluctuum actiones non distinguamus. Quoties voluntatem nostram exequitur corpus, sciendum est, determinationi animi adesse respondentem motum imaginationis, qui embryo est actionis.

295. Sielos yra arba kasdien kuriamos, arba bendraamžės su pasauliu

[1683 vasara – 1684/85 žiema]

Jei sielos turėtų natūralią kilmę, tuomet, žinoma, galėtų natūraliai ir išnykti, nes nieko nėra protingesnio už tai, kad kiekvienas vientisas dalykas gali išnykti ar būti pašalintas tuo būdu, kuriuo buvo surinktas ir padarytas. Todėl reikia pripažinti, kad sielos gali kilti tik iš sukūrimo, t. y. per stebuklą, o sielų nemirtingumas nedraudžia, kad jos galėtų būti pašalinamos sunaikinimu, t. y. stebuklu, jei Dievas to panorėtų. Iš to išeina, kad sielos arba yra kasdien kuriamos, arba, kaip esu labiau linkęs manyti, yra bendraamžės su pasauliu.

296. Sunkumai, susiję su sielų prigimtimi ir kilme

[1683 vasara – 1684/85 žiema]

Kad ir kokių pažiūrų laikytumės, dėl sielų prigimties ir kilmės visada kyla daug sunkumų. Jei sakome, kad tik protingi padarai, o ne laukiniai gyvūnai ar kiti kūnai turi sielas, arba substancines formas, tuomet išeina, kad kūnai yra ne substancijos, o tik reiškiniai, ir jau nepaisant to, kad tai yra mažai tikėtina, atrodo, kad toks požiūris prieštarauja bažnyčios dogmoms. Tačiau jei laukiniams gyvūnams priskiriame sielas, tuomet reikia žinoti, kokia yra jų kilmė ir prigimtis. Tuo tarpu kiekviena substancinė forma arba siela būtinai yra nedali ir gali kilti tik iš sukūrimo, o žūti tik per sunaikinimą, todėl reikia sakyti, kad arba laukinių gyvūnų sielos atsirado su pačiu pasauliu, arba yra nuolat kuriamos Dievo. Jei yra sukurtos nuo pat pradžių ir atsirado kartu su pasauliu, tuomet reikia pripažinti, kad to gyvūno, kuris vadinamas žmogumi, siela taip pat egzistavo nuo pat pradžių ir visos protingos sielos jau Adamui užgimstant

295. Animae vel quotidie creantur vel mundo sunt coevae

[Sommer 1683 bis Winter 1684/85 (?)]

Si animae naturalem haberent originem, etiam naturaliter extingui possent; cum nihil magis rationi consentaneum sit, quam unum quodque eo modo dissolvi posse ac tolli quo est colligatum et constitutum. Itaque dicendum est animas non nisi creatione id est per miraculum oriri posse, quem[ad]modum immortalitas earum non impedit quo minus annihilatione id est miraculo tolli possent, si Deus vellet. Et proinde vel quotidie creantur animae, vel, quod malim, mundo sunt coevae.

296. Difficultates circa naturam et originem animarum

[Sommer 1683 bis Winter 1684/85 (?)]

Circa naturam et originem animarum multae sunt difficultates, quascunque demum sententias eligamus. Si dicimus solas creaturas rationales, non vero bestias aut alia corpora habere animas aut formas substantiales, praeterquam quod id parum credibile est, sequitur hinc corpora non esse substantias, sed phaenomena tantum, quod videtur cum Ecclesiae dogmatibus pugnare. Sin bestiis etiam animas tribuimus, quaeritur quae sit earum origo vel natura. Et quidem omnis forma substantialis vel anima necessario est indivisibilis, nec nisi creatione oriri, aut nisi annihilatione interire potest, itaque vel dicendum est animas bestiarum coepisse cum mundo, vel continuo a Deo creari. Si ab initio statim creatae sunt et coepere cum mundo, dicendum est etiam animam ejus animalis quod homo vocatur ab initio extitisse et omnes animas rationales jam in Adamo seu cum Adamo actu praeextitisse, neque enim ea in re erit deterior animabus

arba kartu su juo buvo atsiradusios, nes šiuo atžvilgiu jos nebus menkesnės nei laukinių gyvūnų sielos. Tačiau iš to išplaukia, kad yra daug žmogiškų sielų, kurioms niekada neteko įpavidalinti (*informant*) žmogaus kūno, o tai skamba labai kvailai. Be to, su protu atrodo visiškai nesuderinama sakyti, kad tie vyresnieji, kurie išlaiko nuolatinę skaistybę, neturėjo savyje tikrųjų žmogiškosios prigimties sėklų. Juk jei sakoma, kad gyvūnų sielos nuo pat pradžių jau egzistavo ir kad jos, kaip įprasta gyvūnams, patyrė daugybę pasikeitimų, o protai tik galiausiai buvo prikurti (*accreatam*), tuomet, regis, iš to išeina, jog žmoguje yra dvi substancinės formos, arba sielos, – viena gyvūniška, kita protinga, tačiau su tuo lygiai taip pat sunku sutikti. Sakyti, kad žmogiškoji siela atsiranda iš laukinės, yra beprasmiška; tai tolygu nepasakyti nieko, nes jos, net jei įvairiai kinta, išties netampa kitokiomis sielomis. Geriau jau sakyti, kad protingo padaro substancinė forma yra kuriama, o kokio nors laukinio gyvūno tik slypi žmoguje ir ne daugiau yra žmogaus forma, nei jo rankos pavidalas. Jei sakoma, kad ir laukinių gyvūnų sielos yra Dievo kasdien kuriamos, tuomet reikia bijoti, kad kas nepadarytų išvados, jog lygiai tiek pat tikėtina, kad Dievas kasdien, kai gyvūnas miršta, [jo sielą] sunaikina. Šis sunaikinimas, jei išties yra toks įprastas ir dažnas, sužlugdo visus argumentus už žmogaus sielos nemirtinumą, kurie kyla iš to, kad niekas negali žūti ne per sunaikinimą.

297. Apie sielų sukūrimą ir protų kilmę
[1683 vasara – 1684/85 žiema]

Reikia sutikti, kad sielos arba yra Dievo kasdien kuriamos, arba pačioje pasaulio pradžioje kartą sukurtos iš anksto egzistavo (*prae-extitisse*) ir pasislėpė sėklose, kol

bestiarum. Sed hinc sequitur multas esse animas humanas quae nunquam eo perveniant ut corpus humanum informent, quod videtur perabsurdum; nec rationi consentaneum admodum videtur dicere, eos parentes qui perpetuam castitatem servant vera humanae naturae semina in se non habuisse. Quod si dicas animam quidem animale ab initio jam extitisse, eamque multas subiisse transformationes, ut solent animalia, tandem vero accreatam illi fuisse Mentem, videtur sequi in homine duas esse formas substantiales sive animas, unam animale, alteram rationale, quod itidem difficile approbatu. Nam dicere ex anima bestiali factam humanam absurdum est, imo nihil est dicere, neque enim animae aliae fiant, etsi varie mutantur. Satius erit dicere formam substantialem creaturae rationalis creari, brutam tamen quandam cuique homini inesse, quae non magis sit forma hominis, quam forma manus est hominis forma. Si dicas animas quoque bestiarum, quotidie a Deo creari verendum est, ne quis inferat aequè igitur probabile esse, ut etiam quotidie a Deo rursus annihilentur moriente animali. Quae annihilatio si tam ordinaria est et frequens, perit etiam omnis ratiocinatio pro immortalitate animae humanae, ex eo sumta, quod nisi annihilatione perire non potest.

297. De animarum creatione atque mentium origine
[Sommer 1683 bis Winter 1684/85 (?)]

Animas dicendum est aut quotidie a Deo creari, aut inde ab initio mundi semel creatas prae-extitisse atque in seminibus latuisse donec formatis organis exerendi se potestas

susiformavus organams atsiras galimybė pasirodyti. Atrodo, kad pirmiau kalbėti apie laukinių gyvūnų sielas, o vėliau apie žmonių nepakankamai tenkina protą. Juk jei Dievas kuria ir įkvepia laukinių gyvūnų sielas, visur yra pilna stebuklų arba ypatingo veikimo, o tai, manau, nėra pakankamai tikėtina. Tačiau jeigu manome, kad Dievo nuo pradžių sukurtos sielos slepiasi sėklose ir laukia pastojimo, patenkame į kitą paradoksą – kad daugybė žmogiškų sielų sėklose lieka nereikalingos ir niekada neprieina prie naudojimosi protu, nes jei kas nors sakytų, jog žmogaus sėklose glūdinčios sielos yra laukinės ir tampa protingos tik susiformavus organams, tai jis imtų teigti, jog laukinė ir protinga siela skiriasi ne rūšimi, bet tik organais, o tai yra dar labiau nepriimtina. Jei kas nors sakytų, kad tik žmogiškos sielos yra sukuriamos pastojimo metu, jis žmogiškąsias sėklas padarytų blogesnes už laukinių gyvūnų sėklas – kas patiktų, kad visų gyvūnų sėklose arba greičiau kiaušinėliuose glūdi sielos ir vien tik žmonėms jų trūksta? Nejaugi dėl to sakysime, kad žmogus turi kažkokią laukinę arba juslinę sielą, kuri glūdi sėkloje, tačiau Dievo yra paverčiama protinga pastojimo metu? Tiesa, tokiam apibrėžimui priešingai yra nutaręs vienas susirinkimas³ ir, be to, vienas kūnas tikrai negali turėti daugiau nei vienos formos. Vadinas, jeigu nedera pripažinti, kad sielos yra dvilypės – viena, kuri yra protas, o kita, esanti juslinė (kadangi susirinkimas kūno formą apibrėžė kaip protingą sielą) – tuomet galima tik sakyti, kad protas, arba protingoji siela, atsiranda iš juslinės sielos dieviškojo įkvėpimo akimirka per naujos tobulybės pridėjimą arba antgamtišką persikeitimą.

³ Turimas omenyje penktasis Laterano susirinkimas, 8-toji sesija, pirmas nutarimas, 1513 m. gruodžio 19 d. Taip pat žr. Vienos susirinkimo 3-iosios sesijos *constitutio Fidei Catholicae*, 1312 m. gegužės 6 d.

daretur. Prius de animabus brutorum posterius de anima humana dicere, rationi non satis consentaneum videtur. Nam si animae brutorum a Deo creantur, atque infunduntur, erunt omnia plena miraculorum, sive operationum extraordinariorum, quod non satis verisimile arbitror. Quodsi animas quoque humanas a Deo initio creatas in seminibus latere, atque conceptionem expectare statuamus, in aliud paradoxum incidimus, quod scilicet innumerae animae humanae inutiles maneant in seminibus, nec unquam perveniant ad rationis usum; quod si quis dicat animam quae in seminibus etiam humanis latet, brutam esse, demumque rationalem organis formati fieri, is dicere cogetur animam brutam et rationalem non specie, sed organis differre, quod adhuc intolerabilius est. Quod si quis dicat solas humanas animas creari tempore conceptionis, is semina humana seminibus brutorum deteriora facit, quis enim credat omnium animalium seminibus sive ovariiis potius inesse animas, humanis solis inesse nullas. An ergo dicemus esse in homine quandam animam brutam sive sensitivam, quae sit in semine, sed rationalem in conceptione a Deo infundi. Verum hoc definitioni cujusdam Concilii censetur adversum, et revera non nisi una est unius corporis forma. Quodsi igitur non admittendum est, duas esse animas unam quae sit mens, alteram quae sit sensitiva, quoniam concilium definivit animam rationalem esse formam corporis; relinquitur ut dicamus ex anima sensitiva in momento infusionis a Deo novae perfectionis accreatione, sive transmutatione supernaturali fieri Mentem sive animam rationalem.

298. Apie sapną ir budėjimą

[1683 vasara – 1685/86 žiema]

Sapno ir budėjimo atskyrimo pagrindas yra sapnų nerišlumas. Pastebėjau, kad dalykų, kurių trokštame sapno metu, surasti negalime, nors budintys panašiomis aplinkybėmis būtume juos atradę. Neseniai sapne norėjau ant lentelės perkelti vieną raštą, o vėliau parodyti draugui, tačiau kaskart bandydamas ją paimti vis negalėjau surasti. Iš tikrųjų rašto neperrašiau į lentelę, bet mačiau kažkokį nepastovų perrašyto rašto vaizdą, kuris dingo ir nepaliko jokio savo pėdsako likusiame lentelės vaizdinyje.

299. Apie būdą atskirti tikrus reiškinius nuo įsivaizduojamų

[1863 vasara – 1685/86 žiema]

299.1. Nebaigtas variantas

Puslapio viršuje: Raidės, kaip *A*, *B*, *C*, šioje vietoje man reiškia ką nors teigiamo įtraukiantį konkretų terminą, o teiginius, kaip *A* yra *B*, čia visada laikau bendraisiais, nebent nurodoma kitaip.

Jei *A* yra *B* arba *C*, arba *D* ir t. t., tuomet sakoma, kad *A* yra *kažkas* (*Aliquid*), o pavyzdžiui, *koks nors* (*Aliquis*) žmogus bus tas pats, kas *B* žmogus arba *C* žmogus, arba *D* žmogus ir t. t. Tarkime, europietis žmogus arba azijietis žmogus ir t. t.

Jei *N* nėra nei *B*, nei *C*, nei *D* ir t. t., tuomet sakoma, kad *N* yra *niekas* (*Nihil*) ir būtent dėl to paprastai sakoma, kad niekas neturi savybių. Pavyzdžiui, *joks* (*Nullus*) žmogus bus tas pats, kas nėra nei europietis žmogus, nei azijietis žmogus ir t. t.

Kol kas nieko negaliu geriau pasakyti ir apie tai, kas yra esinys, arba dalykas, – tik tai, kad *A* yra esinys, *B* yra esinys, *C* yra esinys *D* yra esinys ir t. t., tarsi sakyčiau, kad esinys yra ben-

298. De somnio et vigilia

[Sommer 1683 bis Winter 1685/86 (?)]

Ex incohaerentia somniorum principium habetur Somnium a Vigilia distinguendi. Notavi, quae in Somnio quaerimus, non posse nos invenire, cum vigilantes eadem in simili casu reperturi essemus. Somniaveram nuper me chartam quandam in Tabula reponere, mox cum amico ostendere vellem, omni cura adhibita reperire non posse. Nempe non cartam reposueram in Tabula, sed fluxam quandam chartae repositae imaginem videram, quae disparuerat, nullumque sui vestigium in residua Tabulae imagine reliquerat.

299. De modo distinguendi phaenomena realia ab imaginariis

[Sommer 1683 bis Winter 1685/86 (?)]

299.1. Gestrichener ansatz

Am Kopf der Seite: Literae, ut *A*, *B*, *C* mihi significant hoc loco Terminum concretum aliquid positivi involventem, propositio ut *A* est *B* semper a me hoc loco intelligitur universalis, nisi aliter admoneatur.

Si *A* sit vel *B* vel *C* vel *D*, et ita porro, tunc *A* dicetur *Aliquid*, et specialiter *Aliquis* homo idem erit quod *B* homo vel *C* homo vel *D* homo, et ita porro; verbi gratia Europaeus homo vel Asiaticus homo, etc.

Si *N* sit neque *B* neque *C* neque *D*, et ita porro tunc *N* dicetur esse *Nihil*, atque hoc est quod vulgo dicunt Nihili nulla esse attributa. Specialiter *Nullus* homo idem erit quod neque Europaeus homo, neque Asiaticus homo, et ita porro.

Quid sit Ens vel Res non melius nunc quidem declarare possum quam dicendo *A* esse Ens, et *B* esse Ens, et *C* esse Ens, et *D* esse Ens, et ita porro tanquam si dicerem Ens esse commune omnium genus. Aliquid

dra kiekvieno dalyko rūšis. Kažkas ir esinys išties yra tas pat, tačiau jie skiriasi supratimo būdu. Taip pat galiu pasakyti, kad esinys yra tai, kieno sąvoka įtraukia kažką teigiamo arba suteikia kažką, iš ko galime ją suprasti.

Egzistuoja tas esinys, kurį galima suvokti tiesiogiai arba tiesiogiai suvokti tai, kas iš jo išeina. Tuos dalykus vadinu tiesiogiai suvokiamais, kuriuos žinome apie save (*quorum conscii sumus*) arba kurie glūdi mūsų intelekto, ir tuomet nėra nieko viduryje tarp to, kas patiria, ir to, kas patiriama, ir net Dievo protas ten negali atrasti klaidos. Be to, kaip esinį apibrėžiu per sąvoką, taip ir egzistuojantį dalyką apibrėžiu per pojūtį arba suvokimą; protu suprantame galimus esinius, o suvokiame egzistuojančius arba tuos, kurie atrodo egzistuojantys.

Suvokimas yra mąstymas, iš kurio plaukia veikimo siekis (*conatus agendi*). Kad aiškiau suprastume, kad kas nors egzistuoja, pažiūrėkime, kokiais būdais dalyko egzistencija įrodoma – bent jau mano, kaip mąstančio įvairius dalykus, taip pat ir visokių mano proto reiškinių bei daugybės jam pasirodančių dalykų egzistencija.

299.2. Galutinis tekstas

Esinys yra tai, ko sąvoka įtraukia kažką teigiamo arba kažką, ką galime suvokti, su sąlyga, kad tai, ką suvokiame, yra įmanoma ir neprieštaringa, o šitai žinome tiek jei sąvoka yra tobulai išnagrinėta ir neturi nieko neaiškaus, tiek trumpesniu būdu – jei dalykas egzistuoja, nes tai, kas egzistuoja, šiaip ar taip yra esinys, arba galimas dalykas.

Kaip esinys yra išnagrinėjamas per aiškia sąvoką, taip egzistuojantis dalykas – per aiškų suvokimą. Kad geriau tai suprastume, reikia apžvelgti, kokiais būdais yra įrodoma egzistencija.

Visų pirma be jokio įrodymo, vien iš paprasto suvokimo arba patyrimo sprendžiu, kad

autem et Ens revera quidem idem sunt, sed differunt in modo concipiendi. Possum etiam dicere Ens esse cujus conceptus aliquid positivi involvit, seu aliquid ponit quod a nobis concipi potest.

Existit Ens quod immediate percipi potest, aut ex eo quod immediate percipi potest sequitur. Immediate percipi illa dico, quorum nobis conscii sumus seu quae sunt intra intellectum nostrum, tunc enim medium nullum est inter id quod percipit et quod percipitur neque a Deo ratio erroris intelligi potest. Porro ut Ens definitio per conceptum, ita Existens definitio per sensum sive perceptionem; concipimus Entia etiam possibiliter, percipimus existentia, aut quae apparent existentia.

Perceptio est cogitatio ex qua sequitur conatus agendi. Sed ut distinctius intelligamus quid sit existere, videamus quibus modis rem aliquam existere probetur. Et quidem me varia cogitantem deinde existere quoque phaenomena varia menti meae adversantia sive apparitiones plurimas.

299.2. Endgültiger text

Ens est, cujus conceptus aliquid positivi involvit sive quod a nobis concipi potest, modo id quod concipimus sit possibile nec involvat contradictionem, quod cognoscimus tum, si conceptus sit perfecte explicatus nihilque involvat confusi, tum compendio, si res actu extiterit, quod enim existit utique est Ens vel possibile.

Quemadmodum autem Ens explicatur per distinctum conceptum, ita Existens per distinctam perceptionem, quod ut melius intelligamus videndum est quibus modis existentia probetur.

Et primum sine probatione ex simplici perceptione sive experientia existere iudico,

egzistuoja tie [dalykai], kuriuos sąmoningai žinau esant manyje; tarp jų, pirmiausia, esu aš, mąstantis įvairius dalykus, o paskui ir patys skirtingi *reiškiniai*, arba pasirodymai, kurie egzistuoja mano prote. Abu šiuos dalykus, kadangi jie proto yra suvokiami tiesiogiai, niekam kitam neįsiterpiant, galima laisvai pripažinti ir yra tiek pat tikra, kad mano prote egzistuoja auksinio kalno arba kentaurų įvaizdis, kai juos sapnuoju, kiek yra tikra, kad egzistuoju aš, kuris sapnuoja; abu šie dalykai slypi šiame viename, t. y. kad yra tikra, jog man rodosi kentauras.

Dabar pažvelkime į tai, iš kokių požymių žinome, kurie reiškiniai yra tikri. Apie tai sprendžiame tiek iš paties reiškinio, tiek iš to, kas eina prieš jį ir po jo. Iš paties reiškinio sprendžiame, jei jis yra ryškus, įvairialypis ir darnus. Ryškus jis bus tada, jei jo savybės, kaip šviesumas, spalva, šiluma, reiškiasi pakankamai intensyviai; jei šios savybės yra įvairios ir tinkamos ilgalaikiams bandymams bei naujiems stebėjimams, tuomet reiškinys bus įvairialypis. Taip yra, pavyzdžiui, jei patiriame ne tik reiškinio spalvas, bet ir garsus, kvapus, skonius, prisilietimus ir visus juos tiek visumoje, tiek skirtingose jo dalyse, kurias vėlgi galime įvairiai paveikti. Tokia ilga, dažniausiai sudaroma planuotai ir kruopščiai pasirengus, stebėjimų grandinė įprastai nepasirodo sapnuose ar tuose vaizdiniuose, kuriuos suteikia atmintis arba vaizduotė; juose vaizdinys dažniausiai yra vaiskus ir išnyksta bandomas paveikti. Reiškinys bus darnus tuomet, kai jis bus sudarytas iš kitų reiškinių, kuriems galima pateikti pagrindą tarpusavyje arba iš pakankamai paprastos bendros prielaidos; taip pat jis bus darnus, jei taip išlaikys atitiktį su kitais reiškiniais, kurie mums dažnai pasirodė praeityje, kad jo dalys turės tą vietą, tvarką ir padarinius, kuriuos praeityje turėjo panašūs reiškiniai. Priešingu atveju reiškiniai bus įtartini, juk

quorum intra me conscius sum, hoc est primo me varia cogitantem, deinde ipsa varia *phaenomena* sive apparitiones, quae in mente mea existunt. Haec enim duo cum immediate a mente percipiuntur nullius alterius interventu comprobari possunt et aequè certum est existere in mente mea speciem montis aurei aut centauri cum ista somnio quam certum est, existere me qui somnio; utrumque enim continetur in hoc uno, quod certum est centaurum mihi apparere.

Videamus jam quibus indiciis cognoscamus quae phaenomena sint realia. Id ergo iudicamus tum ex ipso phaenomeno, tum ex antecedentibus et consequentibus phaenomenis. Ex ipso phaenomeno si sit vividum, si multiplex, si congruum. Vividum erit, si qualitates ut lux, color, calor appareant satis intensae; multiplex erit si sint variae, multisque tentaminibus ac novis observationibus instituendis aptae. Exempli causa si experiamur in phaenomeno non tantum [colores] sed et sonos, odores, sapores, tactiles qualitatesque eaque tum in toto, tum in variis ejus partibus, quas rursus variis modis tractare possumus. Quae quidem longa observationum maxime ex destinato, et cum delectu institutarum catena neque in somniis, neque in illis imaginibus, quas memoria aut phantasia objicit, occurrere solet in quibus imago plerumque tenuis est, atque inter tractandum disparet. Congruum erit phaenomenon, cum ex pluribus phaenomenis constat quorum ratio reddi potest ex se invicem, aut ex hypothesi aliqua communi satis simplice; deinde congruum erit si consuetudinem servat aliorum phaenomenorum quae crebro nobis occurrerunt, ita ut partes phaenomeni eum situm, ordinem, eventum habeant, quem similia phaenomena habuerunt. Alioqui suspecta erunt, nam si videremus homines in aere moveri hippogryphibus Ariosti insidentes, dubitarem credo utrum somniarem an

jei pamatytumė žmones, skriejančius oru ant Ariosto hipogrifo⁴, manau, suabejotumė, sapnuojame ar ne. Tačiau šis įrodymas gali būti priskirtas kitam skirsniumi, sudarytam iš prieš tai buvusių reiškinių tyrimų. Esamas reiškinys tikrai bus darnus su prieš tai buvusiais, jei iš jų bus galima pateikti jam pagrindą arba jie visi derės su bendra prielaida, tarsi su bendru pagrindu. Pats stipriausias toks įrodymas yra dermė su visa gyvenimo seka, ypač jei daugelis kitų patvirtina, jog tai taip pat dera su jų reiškiniais; tai, kad egzistuoja ir kitos į mus panašios substancijos, yra ne tik tikėtina, bet, kaip parodysiu vėliau, ir tikra. Tačiau pats įtikinamiausias reiškinų tikrumo įrodymas, kurio ir vieno pakanka, yra sėkmė nuspėjant ateities reiškinius iš buvusių ir esamų reiškinų – ar šis nuspėjimas būtų grindžiamas iki šiol sėkmingu pagrindu arba prielaida, ar iki šiol pastebėtu reguliarumu. Netgi jei būtų sakoma, kad visas šis gyvenimas yra tik sapnas, o matomas pasaulis tik regimybė, tokį sapną arba regimybę laikyčiau pakankamai tikra, jei ji mūsų, tinkamai besinaudojančių protu, niekada neapgautų. Kita vertus, kaip iš šių dalykų žinome, kuriuos reiškinius privalu laikyti tikrais, taip ir priešingai – visus reiškinius, kurie pirmiesiems prieštarauja arba kurių prieštaravimus galime atrasti juose pačiuose, vertinsime tik kaip regimus.

Vis dėlto reikia pripažinti, kad iki šiol pateikti tikrų reiškinų požymiai, net paimti kartu, nėra įrodomieji; nors jie ir turi didžiausią tikimybę arba, kaip įprasta sakyti, pasiekia moralinį tikrumą, tačiau neįgauna metafizinio, t. y. tokio, kad iš priešingo dalyko išplauktų prieštaravimas. Todėl jokių samprotavimų neįmanoma absoliučiai parodyti, kad esama kūnų. Niekas taip pat nepaneigia, kad rišlūs (*bene ordinata*) sapnai, kuriuos laikome tikrais, yra

⁴ Turima omenyje italų poeto Liudviko Ariosto epinė poema *Orlando Furioso*, 1516.

vigilaremus. Sed hoc indicium referri etiam potest ad alterum examen caput, sumtum ex phaenomenis praecedentibus. Quibus phaenomenon praesens congruum esse debet, si scilicet eandem consuetudinem servant, item si ex praecedentibus ratio hujus reddi possit, aut congruant omnia hypothesi eidem tanquam rationi communi. Validissimum autem utique indicium est consensus cum tota serie vitae, maxime si idem suis quoque phaenomenis congruere alii plurimi affirmant; nam alias substantias nobis similes existere non tantum probabile, sed et certum est, ut mox dicam. Sed potissimum realitatis phaenomenorum indicium quod vel solum sufficit, est successus praedicendi phaenomena futura ex praeteritis et praesentibus, sive illa praedictio in ratione aut hypothesi hactenus succedente, sive in consuetudine hactenus observata fundetur. Imo etsi tota haec vita non nisi somnium, et mundus aspectabilis non nisi phantasma esse diceretur, hoc sive somnium sive phantasma ego satis reale dicerem, si ratione bene utentes nunquam ab eo deciperemur. Quemadmodum autem ex his cognoscimus quae phaenomena realia videri debeant, ita contra, quaecunque phaenomena pugnant cum his quae realia iudicamus, item ea quorum fallaciam ex causis suis explicare possumus, ea tantum apparentia censemus.

Verum fatendum est quae hactenus allata sunt phaenomenorum realium indicia utcunque in unum collecta, non esse demonstrativa, licet enim maximam habeant probabilitatem sive ut vulgo loquuntur certitudinem pariant moralem, non tamen faciunt Metaphysicam, ita ut contrarium poni implicet contradictionem. Itaque nullo argumento absolute demonstrari potest, dari corpora, nec quicquam prohibet somnia quaedam bene ordinata Menti nostrae objecta esse, quae a nobis vera iudicentur et ob consensum

mūsų proto objektai ir dėl savo tarpusavio derėjimo, atsižvelgiant tik į praktiką, prilygsta tikrovei. Dažnai pateikiamas argumentas, kad tokiu atveju Dievas taptų apgaviku, irgi nėra didelės reikšmės – visi mato, kaip tai toli nuo metafiziškai tikro įrodymo, juk mes, ką nors priimdami be kruopštaus patikrinimo, būsimė apgauti ne Dievo, o savo sprendimo. Ir nors [svarstyme] dalyvautų didelė tikimybė, Dievas, kuris mums ją pateikia, dėl to netampa apgaviku. Kas tuomet, jei mūsų prigimtis tiesiog nebūtų imli tikriems reiškiniams? Iš tiesų Dievą reikėtų ne kaltinti, o dėkoti jam už tai, kad šie reiškiniai, nors negali būti tikri, vis dėlto išeina vientisi ir kad jis suteikia mums tai, kas kiekvienoje gyvenimo veikloje prilygsta tikriems reiškiniams. Kas tuomet, jei visas šis trumpas gyvenimas būtų tik ilgas sapnas ir mes prabustumė tik nuo mirties, kaip, regis, galvoja platonikai? Kadangi esame paskirti amžinybei ir visas šis gyvenimas, net jei apimtu daug tūkstančių metų, amžinybės atžvilgiu prilygtų tik taškui, koks tuomet nereikšmingas dalykas, kad į tokio dydžio tiesą yra įterpiamas sapno trupinėlis, kurio santykis su ja yra daug mažesnis nei [paprasto] sapno su gyvenimu, ir vis tiek joks sveiko proto žmogus Dievo nepavadintų apgaviku, jei kartą trumpam būtų atsitikę, jog koks nors labai aiškus ir darnus sapnas pasirodytų sielai.

Iki šiol kalbėjau apie tuos dalykus, kurie pasirodo. Dabar reikia apžvelgti tuos, kurie nepasirodo, bet iš pasirodančių gali būti nustatyti. Yra aišku, kad kiekvienas reiškinys turi kokią nors priežastį. Juk jei kas nors sakytų, kad reiškinio priežastis kyla iš mūsų proto, kuriame jis glūdi, tai jis netvirtintų nieko neteisingo, o tik nepasakytų visos tiesos. Visų pirma, būtinai turi būti pagrindas, kodėl mes patys verčiau egzistuojame, nei neegzistuojame, ir net jei manytumės esantys nuo pat laiko pradžios, vis tiek reikėtų atrasti ir amžinos

inter se quoad usum veris aequivaleant. Nec magni momenti argumentum est, quod vulgo afferunt ita Deum fore deceptorem; certe quantum id absit a demonstratione certitudinis metaphysicae nemo non videt; nam nos non a Deo, sed a iudicio nostro decipiēmur, asserentes aliquid sine probatione accurata. Et quanquam magna adsit probabilitas, non ideo tamen Deus est deceptor qui eam nobis objecit. Quid enim si natura nostra non erat forte capax phaenomenorum realium; profecto non tam accusandus foret Deus quam gratiae ei agenda, efficiendo enim ut phaenomena illa cum realia esse non possent, saltem consentientia essent, praestitit nobis quod in omni vitae usu realibus phaenomenis aequipolleret. Quid vero si tota haec brevis vita non nisi longum quoddam somnium esset; nosque moriendo evigilaremus, quale quid Platonici concipere videntur. Cum enim aeternitati destinati simus et tota haec vita, etsi multa annorum millia contineret, respectu aeternitatis puncti instar habeat, quantum erit tam amplae veritati tantillum somnium interponi, cujus multo minor ratio est quam somnii ad vitam, et tamen nemo sanus Deum deceptorem dicet, si forte contingeret breve aliquod somnium admodum distinctum et congruum animo observari.

Hactenus dixi de his quae apparent, nunc videndum est de non apparentibus, quae tamen ex apparentibus colligi possunt. Et quidem certum est omne phaenomenon habere aliquam causam. Quod si quis dicat causam phaenomenorum esse in natura Mentis nostrae cui phaenomena insunt, is nihil quidem falsi affirmabit, sed tamen nec dicet totam veritatem. Primum enim necesse est rationem esse cur nos ipsi simus potius quam non simus, et licet poneremur fuisse ab aeterno, tamen ratio aeternae existentiae reperienda est, quae reperiri debet vel in

egzistencijos pagrindą, o ji privalės būti surasta arba mūsų proto esmėje, arba anapus jos. Žinoma, nėra prieštaravimo, kad egzistuoja ir daugybė kitų protų, lygiai kaip mūsų, nors egzistuoja ne visi imanomi protai; tai parodau teiginiu, jog visi egzistuojantys dalykai tarp savęs turi santykius (*commercium*). Taip pat galima suvokti, kad esama kitokios nei mūsų prigimties protų, neturinčių jokių santykių su mūsų. Kad visa egzistencija tarp savęs turi santykius, parodoma tiek tuo, kad priešingu atveju nebūtų galima pasakyti, ar kažkas joje dabar nutinka (*contingat*) ar ne ir nebūtų galima pagrįsti nei tokio teiginio teisingumo, nei klaidingumo, o tai yra nesąmonė; tiek tuo, kad nėra jokių išorinių įvardijimų (*denominatioes extrinsecae*), ir niekas, žmonai mirus Europoje, Indijoje netampa našliu, jei jame pačiame neįvyko tikro pasikeitimo, juk išties kiekvienas predikatas glūdi subjekto prigimtyje. Jei jau pripažįstame, kad egzistuoja kai kurie protai iš galimų, tuomet galima klausti, kodėl ne visi? Be to, kadangi visi egzistuojantys dalykai būtinai turi santykius, tuomet būtinai yra ir tų santykių priežastis, t. y. viskas būtinai išreiškia tą pačią esmę tik skirtingais būdais, o priežastis, dėl kurios tiesa, kad visi protai turi santykius arba kad išreiškia tą patį dalyką ir todėl egzistuoja, yra ta, kuri tobulai išreiškia Visatą, būtent – Dievas. Ši priežastis neturi savo priežasties ir yra ypatinga. Iš čia tikrai išeina, kad daugybė protų egzistuoja ir be mūsų, kadangi yra lengva suprasti, jog žmonės, kurie su mumis bendrauja, gali turėti lygiai tiek pat priežasčių abejoti mumis, kokias mes turime abejoti jais, ir kadangi mes neturime jokio didesnio pagrindo – jie taip pat egzistuoja ir turi protus. Dabar jau ir šventoji, ir pasaulietinė istorija, ir viskas, kas tik turi svarbos protų ar protingų substancijų santvarkai, yra laikoma patvirtinta. Kalbant apie kūnus, galima parodyti, kad ne tik šviesumas, šiluma, spalva ir panašiai, bet ir judėjimas, ir

essentia mentis nostrae, vel extra ipsam. Et quidem nihil prohibet Mentis alias innumerabiles existere, aeque ac nostram, non autem existunt omnes Mentis possibiles, quod ex eo demonstro, quia omnia existentia inter se commercium habent. Possunt autem intelligi Mentis alterius naturae quam nostra et [nulum] commercium habentes cum hac nostra. Omnia autem Existentia commercium habere inter se demonstratur tum ex eo quod alioqui non potest dici utrum aliquid in ea contingat nunc an non, adeoque talis propositionis non daretur veritas aut falsitas quod absurdum est, tum quia nullae denominationes extrinsecae dantur, nec quisquam viduus fit in India, uxore in Europa moriente, quin realis in eo contingat mutatio, omne enim praedicatum revera in subjecti natura continetur. Si jam aliquae Mentis possibiles existunt, quaeritur cur non omnes; deinde quia necesse est omnia existentia habere commercium, necesse est ejus commercii esse causam, imo necesse est omnia exprimere eandem naturam sed diverso modo; Causa autem per quam fit ut omnes Mentis commercium habeant seu idem expriment, adeoque existant, est ea quae perfecte Universum exprimit, nempe Deus. Eadem causam non habet et unica est. Hinc statim patet plures Mentis existere praeter nostram et cum facile cogitatu sit homines qui nobiscum conversantur tantundem causae habere posse dubitandi de nobis quantum nos de illis, nec ratio major pro nobis militet, etiam illi existent et mentes habebunt. Hinc jam Historia sacra et profana et quaecunque ad statum Mentium seu substantiarum rationalium pertinent confirmata habentur. De corporibus demonstrare possum non tantum lucem, calorem, colorem et similes qualitates esse apparentes, sed et motum, et figuram, et extensionem. Et si quid est reale, id solum esse vim agendi et patiendi adeoque in hoc

figūra, ir tįsumas yra tik regimos savybės. Jei kažkas yra tikro, tai vien tik veikimo ir kęsmo jęga (*vim agendi et patiendi*) ir tik ji (kaip forma ir materija) sudaro kūninę substanciją. Tie kūnai, kurie neturi substancinės formos, yra tik reiškiniai arba tik tikrųjų rinkiniai.

Substancijos turi metafizinę materiją arba pasyviają galią tol, kol kažką išreiškia neiškliai (*confuse*), ir aktyviają, kol išreiškia iškliai (*distincte*).

300. Apie prigimtį arba sielos analogą

[1683 vidurys – 1688 pabaiga]

Aristotelio ir scholastikų pažiūros yra ne tokios beprasmiškos, kaip atrodo iš pirmo žvilgsnio, t. y. jie labiausiai klysta tik dėl pritaikymo. *Fizikos* antros knygos pirmame paragrafe Aristotelis svarsto, kad iš prigimties yra gyvūnai ir jų dalys ir augalai, ir PAPERASTI kūnai, kaip žemė, ugnis, oras, vanduo. Tie, kurie esti (*constant*) iš prigimties, turi judėjimo ir rimties, augimo ir mažėjimo, keitimosi pradus. Tačiau lovatiesė ir kiti meno kūriniai neturi jokio keitimosi prado, išskyrus atsitiktinį – kiek jiems patiems tenka žemės arba įsimaišo to, kas savyje jį turi. Taigi, prigimtis yra pradus ir priešastis tuomet, kai juda ir sustoja kažkas, kame iš pat pradžių, t. y. savaime, o ne atsitiktinai, ji glūdi. Šitai atrodo beprasmiškai ir bergždžiai, nebent praskaidrintume mano idėjomis, kuriomis parodžiau, kad kiekvienas savaime vientisas arba iš tikrųjų vienas esinys savyje turi pradą, iš kurio plaukia viskas, kas jam iš prigimties ir savaime nutinka; ir tai yra sielos analogas arba tai, ką Aristotelis vadino prigimtimi. Jis neigė ir atsitiktinius esinius. Prigimtis išties reiškia, kad atskiro daikto atveju viskas nuosekliai plaukia, net tai, kas jam nutinka. Kitaip tariant, individui nieko nenutinka atsitiktinai, tik rūšiai gali būti kažkas atsitiktinio, kaip žmogui, tačiau ne Petru, būti muzikantu.

(*tanquam materia et forma*) substantiam corporis consistere, quae corpora autem formam substantialem non habent, ea tantum phaenomena esse, aut saltem verorum aggregata.

Substantiae habent materiam Metaphysicam seu potentiam passivam quatenus aliquid confuse exprimunt, activam quatenus distincte.

300. De natura sive analogo animae

[2. Hälfte 1683 bis Ende 1688 (?)]

Non adeo ineptae sunt sententiae Aristotelis [et] scholasticorum ac prima fronte videntur, scilicet in modo applicandi potissimum erratum ab illis. Lib. 2. Phys. text. 1. Aristoteles disserit Natura esse animalia partesque eorum, et plantas, et SIMPLICIA corpora; ut terram ignem aërem aquam. Ea quae natura constant principium in se ipsi habere motus quietis, augmentationis diminutionis, alterationis. At lecticam vestem aliaque artificialia nullum habere principium mutationis nisi per accidens, quatenus ipsi accidunt ut sint terrea, aut ab his quae principium in se habent mista. Itaque naturam esse principium et causam ut id moveatur et quiescat in quo primo, per se et non per accidens inest. Haec videntur absurda et inania, nisi illustrentur ex meis inventis, ex quo demonstravi, Unumquodque Ens per se seu vere unum habere aliquod in se principium ex quo omnia quae ipsi contingunt naturaliter et per se, consequuntur idque esse analogum animae, et hoc est quod Aristoteles naturam dixit. Et Entis per accidens negavit. Verum est natura cujusque rei individuali omnia consequi etiam quae ipsi accidunt, seu individuo nihil evenire per accidens, speciei tamen aliquid per accidens evenit, ut homini esse Musicum, non Petro.

Tomas Akvinietis yra šią vietą pakomentavęs ir tyrinėjęs, koku būdu sunkių dalykų judėjimo pradai kyla iš sunkumo prigimties⁵. Jis sakė, kad sunkumas kyla iš substancinės formos, o judintojas yra kūrėjas; teisingai tai supratus, galima ir patikrinti (žinoma, metafizine prasme). Kiekviena kūninė substancija visus savo veiksmus atlieka dėl viską apimančio vidinio prado, tačiau pirmasis kūrėjas, arba judintojas, yra tas, kuris pagimdė pačią dalyko substanciją, ir, žinoma, tai yra niekas kitas, tik Dievas. Taip parodoma, kad kiekviena tikra substancija gali atsirasti tik sukūrimu.

304. Tarp sielų gali būti begalybės laipsnių [1686 (?)]

Tarp sielų gali būti begalybės laipsnių ir tai, regis, galima išryškinti pasirinkus pavyzdį iš mūsų aukštesniosios geometrijos. Siela turi sujungti besiskiriančias kūno būsenas, kad jos dėka praeities ir būsimieji dalykai kartu egzistuotų – praityje per kokį nors prisiminimą, o ateityje per numanymą. Ir tebūnie tiesa, kad kūnas lemia savo praeities ir dabarties būsenas, čia vis tiek svarbu, kad kūne yra tik dabartinė būklė, net jei ji yra padarinys, nurodantis praeities priežastį. Tas pat yra ir priežastis, nurodanti ateities padarinį. Tačiau sieloje kiekviena būseną yra atvaizduojama savaime: praeitis kaip praeitis, ateitis kaip ateitis, dabartis kaip dabartis. Kiekvienas vientisas dalykas ne tik išreiškiamas per pasekmes, bet ir yra atvaizduojamas savaime.

Atvaizdavimo būdas yra ryškus ir pakankamas sielos tobulumui arba daugiau, arba mažiau, kaip kad kertantis linijas turi savo laipsnius. Juk kertantis bet kurią kreivę tęsiasi nuo taško iki taško. Jei jau liniją įsivaizduo-

⁵ Tomas Akvinietis, *Expositio in octo libros physicorum*, antros knygos komentaras, pirmas skaitinys.

D. Thomas in hunc locum commentatus inquirensque quomodo principium motus gravium sit a natura gravis, ait gravitatem esse a forma substantiali, motorem vero esse generantem, haec recte intellecta probari possunt, in *Metaphysico scilicet sensu*; omnis enim substantia corporea omnes suas operationes exercet a principio interno, quod omnia involvit, sed primus autor seu motor est is qui substantiam rei produxit, hic autem revera non alius est nisi Deus, ostendi enim omnem substantiam veram non aliter quam creatione oriri posse.

304. Infiniti possunt gradus esse inter animas

[1686 (?)]

Infiniti possunt gradus esse inter animas, idque similitudine petita a nostra Geometria sublimiore videtur illustrari posse. Animae est connectere inter se differentes corporis status, ut ejus ope praeterita et futura simul existant, praeterita per quendam reminiscentiam, futura per praesensionem. Et licet verum sit corpus etiam praeteritos et praesentes suos status referre; hoc tamen interest, quod in corpore non est nisi praesens status, etsi is sit effectus praeteriti referens causam; et idem sit causa futuri referens effectum. Sed in anima omnis status per se repraesentatur, praeteritus ut praeteritus, futurus ut futurus, praesens ut praesens; unusquisque non solum exprimitur per consequentiam, sed et repraesentatur.

Repraesentandi tamen modus plus minusve est clarus plenusque pro animae perfectione; ut transitus in lineis suos gradus habent. Nempe in omni linea curva transitus est a puncto ad punctum. Quod si jam linea concipiatur ut polygonum infinitorum laterum; utique pro transitu seu progressu

jame kaip begalybės sienų daugiakampį, tuomet kirtimui arba pasislinkimui linijoje privalu apsvarstyti daugybę taškų. Nes vienas taškas žymi kokią nors esamą būseną, tačiau ne pasikeitimą. Jei sujungtume tik du taškus, galėtume išreikšti judėjimo kryptį, arba linijos tangentą; jei sujungtume tris taškus, turėtume ne tik kryptį, bet ir išlenkimą, arba kitimo kryptį, taip pat susiliečiantį apskritimą (*circulus osculans*)⁶. Jei sujungtume keturis taškus, atsirastų antro lygio susilietimas ir taip toliau. Tačiau ir šiais dalykais dar nėra išreikštas visas linijos išlinkumas, kuris kartu apima visus įmanomus susilietimus ir išreiškia tai, kas bebūtų bet kurio laipsnio susiliečianti linija. Kūnas prilįgsta taško vietai arba esančiai būsenai, o siela – taškų judėjimo kitimo laipsniui. Paties žemiausio lygio siela atitinka kryptį, antro laipsnio siela – pirmą susilietimą, trečio lygio siela – antrą susilietimą ir t. t. Protas atitinka begalinio laipsnio susilietimą ir išreiškia vienišą linijos išlinkumą duotame taške, t. y. tai, kas nuo duoto taško nėra atpažįstamai nutolę. Iš čia išeina, kad protai sutinka su paprastomis sielomis kaip begalybė su baigtinybe arba kaip baigtinybė su begaline mažuma. Begalinis protas atitinka visą judėjimo per liniją eigą, t. y. perėjimą nuo vieno duoto taško prie bet kurio atpažįstamai nutolusio kito taško arba šuolio.

Jei kas manytų, jog šitaip galima vėl išskirstyti protus, padarančius šuolius per skirtingo dydžio baigtines atkarpas, kurios visos protą, negalintį jų peršokti, be galo peržengia ir pačios yra be galo suspaustos po protu, kurio šuolis gali būti į bet kurią atkarpą, tuomet vis dėlto reikėtų pasakyti, kur yra grynas tolydu-

in linea considerare oportet puncta plura. Nam unum punctum praesentem quidem statum designat, non tamen mutationem. Si conjungamus tantum duo puncta, exprimitur directio motus seu quae sit tangens lineae; si tria puncta conjungamus, habetur non tantum directio, sed et flexus, seu mutatio directionis; adeoque habetur circulus osculans. Si conjungamus puncta quatuor, habebitur osculum secundi gradus; et ita porro. Sed his omnibus nondum exprimitur plena lineae curvedo, quae omnia possibilis oscula simul involvit; exprimitque quatenam sit linea osculans cujuscunque gradus. Corpus respondet situi puncti seu statui praesenti; sed animae respondent gradui mutationis in motu puncti. Et Anima infimi gradus respondet directioni, anima secundi gradus osculo primo, anima tertii gradus osculo secundo; et ita porro. Sed mens respondet osculo infiniti gradus; et exprimit integram lineae curvedinem in puncto dato, seu quicquid a puncto dato non abest assignabiliter. Unde patet Mentis esse ad simplices animas ut infinitum ad finitum, seu ut finitum ad infinite parvum. Sed mens infinita respondet toti progressui motus per lineam, transitui a puncto dato ad aliud punctum assignabiliter distans quodcunque, seu saltum.

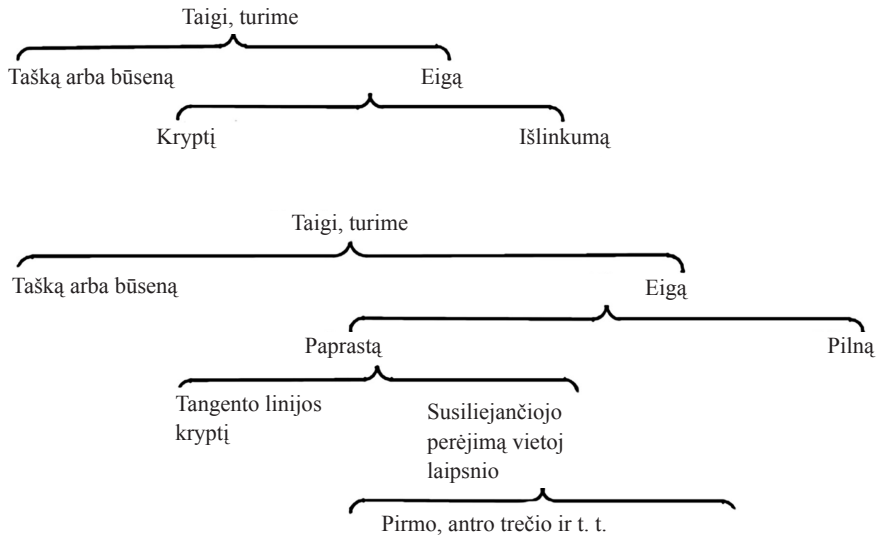
Quod si quis putet distingui hic rursus posse inter Mentis saltum facientes per distantias finitas diversas, quae omnes Mentem saltu carentem infinite excedant; et tamen ipsae sint infinite depressae infra mentem cujus saltus est in distantias omnes, dicendum tamen ubi

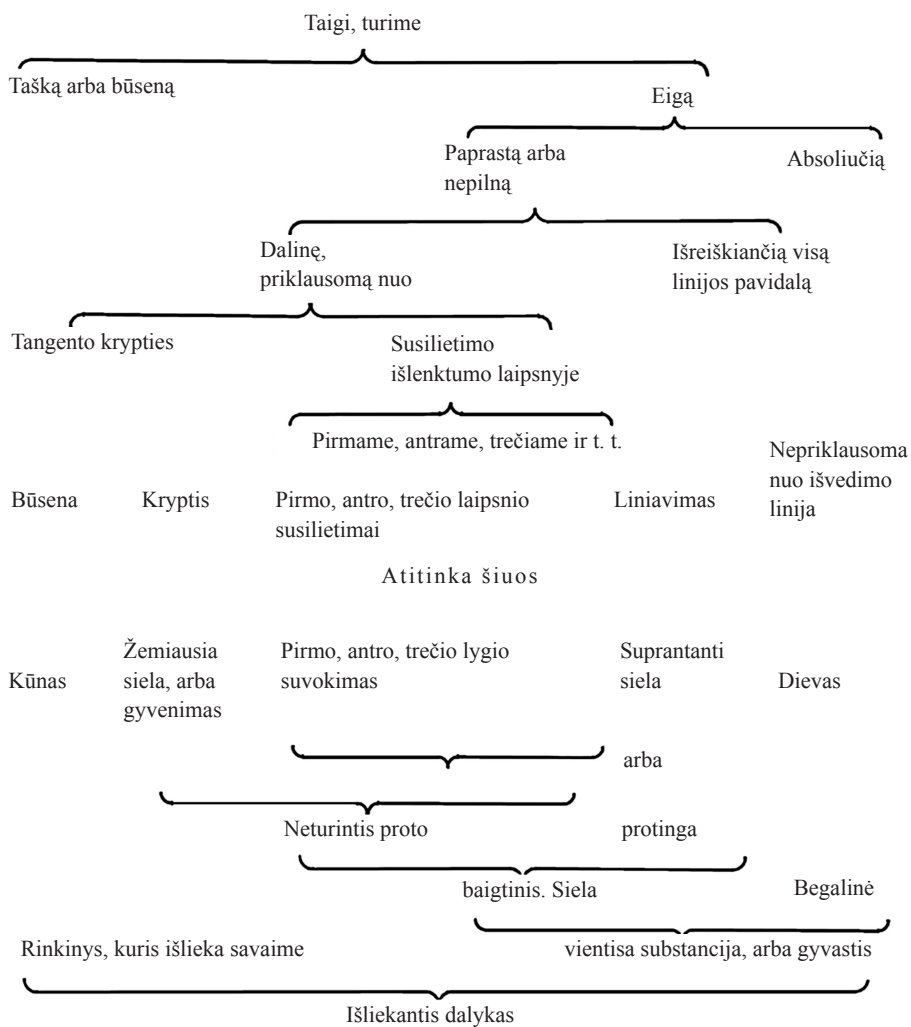
⁶ *Circulus osculans* yra Leibnizo įvesta geometrijos sąvoka, skirta duotame taške aprašyti ne tik kreivės nuolydį, bet ir išlinkumą (*flexura*). Susiliečiantis apskritimas yra tikslesnis tangento linijos, t. y. liestinės (*linea recta tangens*), variantas. Plačiau apie šią sąvoką žr. Leibnizo straipsnį *Meditatio nova de natura anguli contactus et osculi, horumque usu in practica mathesi, ad figuras faciliores succedaneas difficilioribus substituendas* (1687).

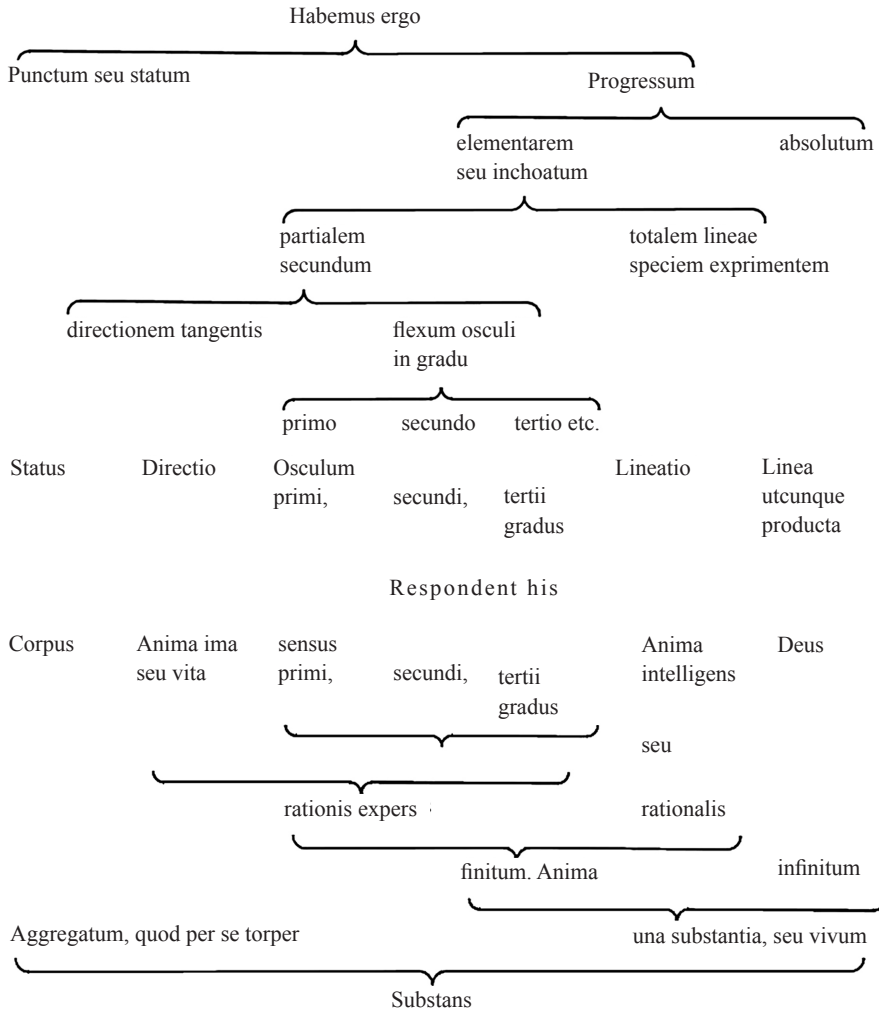
mas arba vienintelis skirtumas yra didumas ar mažumas, ten negalima apibrėžti skirtingų rūšių, ir dėl to protas, kuris daro šuolius, daro juos bet kokio dydžio atstumu, nes akivaizdu, kad [susilietimai] skaičiais arba diskretiškumu skiriasi [žr. 1 schemą].

mera est continuitas seu sola differentia per majus et minus non posse diversas species assignari, adeoque mentem quae saltum faciat, facere in quantamcumque distantiam cum [oscula] numeris seu discreto differre sit manifestum.

1 schema

314. Apie pagrindą, kodėl egzistuoja viena, o ne kita

[1689 kovas – balandis]

Pagrindas, dėl kurio egzistuoja viena, o ne kita, taip pat yra pagrindas to, kad kažkas egzistuoja veikiau negu niekas. Juk jei pateikiamas pagrindas, kodėl egzistuoja kažkas viena, tai iškart pateikiamas ir [pagrindas], kodėl egzistuoja kažkas apskritai. Toks pagrindas glūdi egzistavimo pagrindų persvaroje prieš neegzistavimo pagrindus arba, tariant vienu žodžiu, esmių egzistuosiantiškumas (*Existiturientia Essentiarum*), t. y. tai, kad tos esmės egzistuos ir joms niekas nesutrukdytų. Jei niekas nesiektų egzistuoti, nebūtų ir jokio egzistavimo pagrindo. Be to, negalima pateikti pagrindo, kodėl viena galimybė, o ne kita siektų egzistuoti. Tarus, kad išties viskas siekia egzistuoti, galima atrasti konkrečių dalykų egzistenciją; kadangi ne viskas gali koegzistuoti, vadinasi, egzistuoja tie dalykai, dėl kurių koegzistuoja didžiausia dauguma. Pavyzdžiui, jei *a*, *b* ir *c* yra lygūs, tačiau *a* yra nesuderinamas su *b* ir su *c*, o *b* yra nesuderinamas su *a*, tačiau suderinamas su *c* ir panašiu būdu *c* yra nesuderinamas su *a*, tačiau suderinamas su *b*, vadinasi, jie neegzistuoja visi trys kartu ir neegzistuoja tik vienas *a* arba *b*, arba *c*, tačiau egzistuoja dvinaris, o konkrečiai – nei *ab*, nei *ac*, o tik *bc*. Iš čia aišku, kad visos galimybės savaime stengiasi egzistuoti, tačiau joms yra sutrukdoma atsitiktinai ir nėra jokių kitų neegzistavimo pagrindų, išskyrus kilusius iš pačių egzistavimo pagrindų junginių.

Vis dėlto esmių egzistuosiantiškumo šaltinis privalo būti egzistuojantis objektyviai, kitaip esmėse nebūtų visiškai nieko, išskyrus sielos išmonę, ir kadangi niekas neplaukia iš nieko, viskas būtų tik amžinas ir būtinas niekas. Šis šaltinis gali būti vien tik būtinas esinys, esmių pamatas ir egzistuojančių dalykų vers-

314. De ratione cur haec existant potius quam alia

[März bis August 1689 (?)]

Quae ratio facit ut haec existant potius quam alia, facit etiam ut potius aliquid existat quam nihil: Nam si ratio reddatur cur haec existant, reddita etiam erit cur aliqua existant. Haec ratio est in praevalentia rationum ad existendum, prae rationibus ad non existendum seu ut verbo dicam in Existiturientia Essentiarum, ita ut existitura sint quae non impediuntur. Neque enim si nihil existituriret ratio esset existendi. Jam porro ratio reddi non potest, cur unum possibile pro alio sit existituriens. Posita vero existiturientia omnium, sequitur existentia quorundam, cum enim omnia coexistere non possint, sequitur existentia eorum per quae plurima coexistunt. Veluti si *a* et *b*, itemque *c*, essent paria, et *a* esset incompatible cum *b* et cum *c*; sed *b* incompatible cum *a* et compatibile cum *c*; et similiter *c* incompatible cum *a*, compatibile cum *b*, sequeretur non existere omnia tria simul *a*, *b*, *c*; neque unum tantum *a*, vel *b*, vel *c*, sed bina et ex binionibus non *ab*, neque *ac*, sed sola *bc*. Hinc patet omne possibile tendere ad existendum ex se, sed per accidens impediri, nec esse alias rationes non existendi, nisi ex ipsis existendi rationibus conjunctis natas.

Caeterum existituritionis essentiarum oportet esse radicem existentem, a parte rei; alioqui nihil prorsus erit in Essentiis nisi animi figmentum, et cum ex nihilo nil sequatur erit perpetuum et necessarium Nihil. Haec autem radix non potest alia esse quam Ens necessarium, fundus essentiarum, fons Existentiarum, id est Deus, agens perfectissime, quia omnia in ipso et ex ipso; adeoque voluntarie, sed tamen ad id quod optimum est determinate; eligit ergo id ipsum quod postulat major perfectio in

mė, t. y. Dievas, tobiliausias veikėjas, nes visa yra jame ir kyla iš jo; ir iš jo kyla savanoriškai, bet nukreiptai į tai, kas yra geriausia; tad jis renka tik tai, kas siekiančių egzistuoti dalykų susidūrimė reikalauja didžiausios tobulybės, o pats šis susidūrimas taip pat yra dėl to, kad pirmosios priežasties išmintis ir galia yra tokios, jog ji aukščiausiam pagrindui duoda progą ir užtikrina jėgą. Tai yra tikra ir turi padarinių. Juk esmė tik Dieve ir per Dievą suranda savo kelią į egzistenciją; taip Dieve glūdi esmių ar amžinųjų tiesų realumas ir egzistuojančių dalykų ar atsitiktinių tiesų sukūrimas.

315. Jei būtinas esinys yra galimas, tuomet išeina, kad jis egzistuoja

[1689 kovas – 1690 kovas]

Šis teiginys – *jei būtinas esinys yra galimas, tuomet išeina, kad jis egzistuoja* – yra modalinio mokslo viršūnė ir ryškiausiai padaro perėjimą nuo galimybės prie buvimo ir nuo dalykų esmių prie egzistencijos. Kadangi toks perėjimas yra būtinas ir kitu atveju niekas neegzistuos, tai iš čia išeina, kad būtinas esinys yra galimas ir tikrai egzistuoja. Jei nebūtų būtino esinio, tai sveiku protu nebūtų galima pateikti nei dalykų egzistavimo pagrindo, nei priežasties, kodėl kažkas egzistuoja. Arba, trumpiau tariant, būtina, kad kas nors egzistuos, ir dėl to yra būtinas esinys. Reikia patikrinti, ar tokios išdavos pakanka. Atrodo, kad bent jau išeina, jog kokie nors esiniai pakaitomis yra būtini. Tačiau ir pakaitinis būtinumas privalo būti grindžiamas visuotinio būtinumo.

concurso [existiturientium], qui ipse concursus per hoc ipsum, quod talis primae causae sapientia et potentia est, ut locum det vimque praestet summae rationi, realis est et effectum habet. Neque enim nisi in Deo et per Deum Essentiae sibi viam faciunt ad existendum, ita ut in Deo sit realitas essentiarum, seu aeternarum veritatum, et productio existentiarum, seu contingentium veritatum.

315. Si possibile est ens necessarium, sequitur quod existat

[März 1689 bis März 1690 (?)]

Haec propositio: *Si possibile est Ens necessarium, sequitur quod existat* est fastigium doctrinae modalis, et primum facit transitum a posse ad esse, seu ab essentiis rerum ad existentias. Et quia necessarius est talis transitus, alioqui nihil existeret, vel hinc sequitur Ens necessarium esse possibile, adeoque existere. Et sane nisi esset ens necessarium nulla reddi posset ratio existentiae rerum, nec causa esset cur aliquid existeret. Seu ut brevius dicam Necessesse est aliquid existere, atque ideo datur Ens necessarium. Videndum an haec consequentia sufficiat. Videtur enim hinc saltem sequi Entia quaedam alternative necessaria esse. Verum alternativa necessitas debet fundari in aliqua necessitate absoluta.

316. Kūnas yra tik esinio modas

[1689 kovas – 1690 kovas]

Kūnas yra ne substancija, o tik esinio modas arba rišlus pasirodymas (apparentia)

Kūnu laikau ne tai, ką scholastai sudeda iš materijos ir pažinios formos, bet tai, ką demokritikai kartą pavadino mase. Teigiu, kad tai nėra substancija. Juk parodysiu, kad jei masę laikysime substancija, tuomet pakliūsime į tai, kas sukelia prieštaravimą, kylantį iš paties kontinuumo labirinto, juk pirmiausia reikia turėti omenyje, kad atomai negali būti pirmasis dalykas, nes prieštarauja dieviškai išminčiai. Todėl patys kūnai gali būti padalinti ne į taškus, bet į begalybę dalių ir todėl kūnas jokių būdu negali būti pavadintas vientisu – jis yra materijos dalis arba, kitaip tariant, atsitiktinis esinys, kuris tarpsta nuolatinėje kaitoje. Jei, kita vertus, sakome tik šitaip: kūnai yra rišlus pasirodymai, tuomet išnyksta visi klausimai dėl be galo mažų dalykų, kurių nepavyksta suvokti. Tačiau ir šią vietą užpildo tas neįveikiamas argumentas, kad visi dalykai, kurių niekas negali suvokti, ar jie išties yra, ar nėra, vis tiek yra niekas. Tokia yra kūnų prigimtis, nes net jei Dievas pats norėtų sukurti tokias kūnines substancijas, kokias įsivaizduoja žmonės, nieko nepavyktų, jis pats negalėtų nei jų, nei savęs kažką darant suvokti, nes niekas, išskyrus pasirodymus, [žmonių] nėra suvokiama. Taigi, tiesos ženklas yra rišlumas, priešzastis – Dievo valia, formalus pagrindas – kad Dievas suvokia, jog kažkas yra tobuliausia arba harmoningiausia (*harmonicotaton*), arba kad kažkas Dievui patinka. Taip pat sakyčiau, kad patikimas Dievui yra dalykų egzistencija.

316. Corpus est modus tantum entis

[März 1689 bis März 1690 (?)]

Corpus non est Substantia sed modus tantum Entis sive apparentia cohaerens

Intelligo autem per corpus non id quod Scholastici ex materia et forma quadam intelligibili componunt sed quod molem alias Democritici vocant. Hoc ajo non esse substantiam. Demonstrabo enim si molem consideramus ut substantiam incidere nos in implicancia contradictionem, ex ipso continui labyrintho: ubi illud inprimis considerandum est, primum Atomos esse non posse, nam cum divina sapientia pugnant. Deinde corpora reipsa divisa esse in partes infinitas, nec tamen in puncta, ideoque non posse ullo modo assignari corpus unum sed materiae portionem quamlibet esse ens per accidens, imo et in perpetuo fluxu: Si vero hoc tantum dicamus: corpora esse apparentias cohaerentes, cessat omnis inquisitio de infinite parvis, quae percipi non possunt. Sed et hic locum habet, Herculeum illud argumentum, meum, quod ea omnia quae sintne an non sint a nemine percipi potest, nihil sunt. Jam ea est corporum natura, nam si Deus ipse vellet creare substantias corporeas quales fingunt homines, nihil ageret, neque ipse percipere posset, se aliquid egisse, quoniam nihil denique quam apparentiae percipiuntur. Signum veritatis itaque cohaerentia est, causa autem est voluntas Dei, formalis ratio est quod Deus percipit aliquid optimum esse seu harmonicotaton, sive quod aliquid Deo placet. Itaque ipsa ut ita dicam voluptas divina est rerum existentia.

317. Judėjimas nėra kažkas absoliutaus

[1689 kovas – 1690 kovas]

Kad judėjimas yra ne kažkas absoliutaus, o reliatyvus, sutinka tiek Aristotelis, tiek Dekartas; pirmasis todėl, kad vietą apibrėžė per apglėbiantį paviršių, o antrasis dėl to, kad judėjimą apibrėžė per gretimų dalykų pasikeitimą. Erdvė nėra labiau absoliutus dalykas nei laikas, net jei taip peršasi vaizduotei. Galima parodyti, kad jie yra ne dalykai, o tik santykiai proto, mėginančio viską suvesti į suprantamas hipotezes, tai yra į tolydžius judėjimus ir nejudančias vietas; ir į iš čia išvestus apskaičiavimus.

Be to, kalbant su metafiziniu griežtumu, nėra jokios tiesioginės vienos substancijos įtakos (*influxus*) kitai substancijai (išskyrus tą, kuri glūdi nuolat kuriamos kūrinijos priklausomybėje) ir iš vieno kūno kitam tikrai nėra perduodamas joks postūmis (*impetus*), ir taip pat, kaip patvirtina reiškiniai, kiekvienas kūnas nuosavos varomosios galios (ἔλαστρον) jėga, tai yra dėl jame slypinčių dalių judėjimo, pasitraukia nuo kito kūno. Išties bet kuri vientisa substancija yra tam tikra veikimo galia arba keitimosi polinkis pačios savęs ir visų kitų sukurtų substancijų atžvilgiu, paisant aiškių savo prigimties dėsnų. Todėl apskritai bet kokia substancija savitu atžvilgiu (*aspectum*) išreiškia visą visatą. Net ir reiškinuose judėjimas atrodo nepaprastai, nes tada reikėtų pripažinti, kad kiekvienas kūnas turi bendrą judėjimą su bet kuriuo kitu, tarsi būtų tame pačiame laive, ir taip pat abipusį masės artumą. Tačiau tokio judėjimo nebūtų galima įsivaizduoti, jeigu jis būtų absoliutus ir kiekvienas kūnas neišreikštų visų kitų.

317. Motum non esse absolutum quiddam

[März 1689 bis März 1690 (?)]

Motum non esse absolutum quiddam, sed relativum Aristoteles et Cartesius consentiunt, ille dum locum definit a superficie ambientis, hic dum motum a mutatione vicinitatis. Spatium absolutum non magis res est quam tempus, etsi imaginationi blandiatur; imo demonstrari potest talia non esse res, sed tantum relationes mentis omnia ad hypotheses intelligibiles, hoc est motus uniformes et loca immota revocare conantis; atque inde deductas aestimationes.

Porro nec influxus substantiae in substantiam ullus est in Metaphysico rigore, (praeterquam quod in dependentia creaturarum, quae continua productio est) nec revera a corpore in corpus ullus transfertur impetus sed ut phaenomena quoque confirmant, omne corpus vi proprii Elastri ab alio recedit quod est a motu partium ipsi inexistentium. Et vero unaquaeque substantia est vis quaedam agendi, seu conatus mutandi sese respectu caeterorum omnium secundum certas suae naturae leges. Unde quaelibet substantia totum exprimit universum, secundum aspectum suum. Et in phaenomenis motuum res egregie apparet, unumquodque enim corpus ibi supponi debet habere motum communem cum altero quoque, quasi in eadem navi et proprium praeterea moli reciprocum; quale quid fingi non posset, si motus essent absoluti, nec corpus unumquodque omnia alia exprimeret.

318. Protai patys savaime tarp savęs skiriasi

[1689 kovas – 1690 kovas]

Prieš mūsų laisvę pateikiamas argumentas, kad norėjimo pagrindas ateina iš išorės, o būtent iš kūno temperamento ir objektų potyrių.

Atsakau: jie susijungia ir su paties proto vidiniais gebėjimais (*dispositiones*).

Nenusileisi: esančio proto gebėjimai kilo iš prieš tai buvusių kūno ir praėjusių dalykų potyrių.

Atsakau: reikia sutikti, kalbant apie vienus, bet ne apie visus. Juk prote yra tam tikrų pirminių gebėjimų, kurie nekyla iš išorinių dalykų. Tad reikia pripažinti, kad patys protai savaime, iš savo pirminės prigimties, tarp savęs skiriasi; priešingai, nei paprastai manoma. Tikrą šio dalyko įrodymą turiu po ranka iš kitos vietos, t. y. kad vienas protas už kitus yra tobulesnis ir stipresnis atspiriant išorei. Laisvės šaltinis glūdi pirminiuose gebėjimuose.

Nenusileisi: gali skųstis, kodėl Dievas tau nedavė daugiau jėgų.

Atsakau: jei būtų davęs, nebūtų tavęs, nes būtų sukūręs ne tave, o kitą būtybę.

321. Apie laiką ir vietą, trukmę ir erdvę

[1689 kovas – 1690 kovas]

Laikas ir vieta ar trukmė ir erdvė yra realūs santykiai arba egzistavimo tvarkos. Jų pamatas tikrovėje yra dieviškasis dydis, o tai yra, žinoma, amžinumas bei neapripiamumas. Juk jei erdvei arba dydžiui būtų pridedamas potraukis (*appetitus*) arba, kas yra tas pat, siekimas (*conatus*) ir veiksmas, tuomet jau būtų įvesta kažkas substancialaus, t. y. kažkas, kas yra tik Dieve, pirmajame vienyje. Aišku, reali erdvė yra kažkas savaime vientiso, nedalaus ir nekintamo. Ji apima ne tik egzistuojančius dalykus, bet ir galimybes, nes,

318. Mentis ipsae per se dissimiles sunt inter se

[März 1689 bis März 1690 (?)]

Contra Libertatem nostram objicitur rationem volendi esse ab externis, nempe a corporis temperamento, et objecti impressione.

Respondeo: concurrere et dispositiones internas ipsius mentis.

Instabis: dispositiones mentis praesentis, esse ab impressionibus praeteritis corporis et externorum praeteritis.

Respondeo, concedendo de quibusdam, negando de omnibus, sunt enim quaedam in mente dispositiones primitivae quae non sunt ab externo. Itaque dicendum est Mentis ipsas per se, ex natura sua primitiva dissimiles esse inter se, contra quam vulgo putatur. Cujus rei etiam aliunde certa argumenta habeo in promptu. Ut una mens alia perfectior sit fortiorque ad resistendum externis. Radix libertatis est in dispositionibus primitivis.

Instabis: queri te posse, cur Deus tibi non plus virium dederit.

Respondeo: si hoc fecisset, tu non esses, nam non te, sed aliam creaturam produxisset.

321. De tempore locoque, duratione ac spatio

[März 1689 bis März 1690 (?)]

Tempus et Locus, seu duratio et spatium sunt Relationes reales, seu existendi ordines. Earum fundamentum in re est Divina magnitudo, aeternitas scilicet et immensitas. Nam si spatio seu magnitudini addatur appetitus vel quod eodem redit conatus, adeoque et Actio, jam aliquid substantiale introducitur, quod non in alio est quam in Deo, seu Uno primario. Spatium scilicet reale per se aliquid Unum est indivisibile, immutabile; nec tantum continet existentias sed et possibilitates, cum per se demto appetitu sit indifferens ad

atėmus potraukį, savaime ji būtų nešališka skirtingiems [galimybų] atrinkimo būdams. Potraukis erdvėje išties pasirodo bei įgalina substancijas ir net materiją arba begalybės vienovių rinkinį egzistuoti.

322. Apie nuolat augantį pasaulio tobulumą [1689 kovas – 1690 kovas]

Viską pasvėręs tikiu, kad pasaulis savo tobulyste nuolat auga, o ne grįžta ratu, tarsi apsisukdamas. Kitaip nebūtų tikslinės priežasties. Ir nors Dieve nėra geismo, yra to geismo analogas, t. y. jis mėgaujasi nuolatine derančių dalykų seka. Visgi būtų joks ne geismas, bet sąstingis, jei liktume tos pačios būklės, kad ir kokia gera ji būtų. Laimė numato nuolatinį perėjimą prie naujų troškimų ir tobulybų. Žinoma, Dievui viskas yra tarsi esama ir jis visa savyje pačiame apima, tačiau atlikimas reikalauja laiko; jis neprivalėjo nei visko iš karto kurti, kitaip toliau nebūtų jokio pasikeitimo, nei pereiti nuo lygaus prie lygaus, kitaip veikime nebūtų jokio tikslo. Visata iki šiol yra panaši į augalą arba gyvūną, kuris vis dar siekia brandos. Tačiau svarbu tai, kad ji niekada neprieina aukščiausio brandos laipsnio ir niekada negrįžta atgal ir nesenėja.

323. Apie aiškaus mąstymo neveiklumą be sielos išnykimo [1689 kovas – 1690 kovas]

Kas supras mano įrodymus apie substancijos prigimtį, negalės lengvai spręsti, kad siela gali išnykti, ir tinkamai suvoks, kaip kitoje vietoje išdėčiau⁷, jog aiškus mąstymas (kurį galima atsimiti) gali tapti neveiklus be jokio

⁷ Turimas omenyje Leibnizo straipsnis *Naujoji substancijų prigimties ir bendravimo, taip pat ryšio, esančio tarp sielos ir kūno, sistema* (1695).

diversos secandi modos. Appetitus vero spatio accedit, facit substantias existentes atque adeo materiam seu aggregatum infinitarum Unitatum.

322. De Mundi perfectione continuo augente [März 1689 bis März 1690 (?)]

Expensis omnibus credo Mundum continuo perfectione augeri, neque in circulum redire velut per revolutionem. Ita enim causa finalis abesset. Et licet in Deo non sit voluptas, est tamen hoc voluptati analogum, ut perpetuo consiliorum successu gaudeat. Nulla autem voluptas foret, sed stupor, si persisterem in eodem statu, utcunque egregio. Felicitas postulat perpetuum ad novas voluptates perfectionesque progressum. Equidem Deo omnia quasi praesentia sunt, cunctaque in se ipse complectitur, executio tamen tempore indiget; nec debuit vel summa statim efficere, alioqui nulla amplius mutatio esset, nec transire ab aequali ad aequale, alioqui nullus in agendo scopus esset. Universum est ad instar plantae aut animalis hactenus ut ad maturitatem tendat. Sed hoc interest, quod nunquam ad summum pervenit maturitatis gradum, nunquam etiam regreditur aut senescit.

323. De cessatione cogitationum distinctarum sine extinctione animae [März 1689 bis März 1690 (?)]

Animam extingui non posse facile judicabit, qui meas demonstrationes circa naturam substantiae intelliget, et probe percipiet, quod alibi explicui, cogitationes distinctas (quarum meminisse licet) cessare posse sine ulla extinctione animae,

sielos išnykimo. Taip yra kiekvieną kartą, kai jo suvokiniai yra daugialypiai ir tokioje pusiausvyroje, kad nė vienas į save neatkreipia proto dėmesio labiau negu kitas.

quoties perceptiones ejus sunt multiplices et in aequilibrio, ut non una multo magis quam alia attentionem mentis in se vertat.

Versta iš: Gottfried Wilhelm Leibniz, *Sämtliche Schriften und Briefe*, Sechste Reihe, Philosophische Schriften. Bd. 4. Berlin: Akademie Verlag, 1999, p. 1490–1505, 1524–1528, 1634–1640, 1641–1643.

Iš lotynų kalbos vertė *Laurynas Adomaitis*